

R E C E N Z I J O S

Lina Petrošienė. *Lietuvininkų etninė muzika: tapatumo problemos.*
Monografija. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2007.

Neseniai Lietuvos etnologus ir folkloristus nudžiugino etnologijos mokslų daktarės Linos Petrošienės monografija „Lietuvininkų etninė muzika: tapatumo problemos“. Jos įvade autorė rašo, kad „lietuvininkų etninio tapatumo problemą nuo seno kėlė ir gvildeno įvairių sričių mokslininkai: istorikai, kalbininkai, archeologai, sociologai, etnologai ir kt. Etnomuzikologinių tyrinėjimų srityje lietuvininkų etninei muzikai, lyginant su kitais Lietuvos etnografiniais regionais, skirta nemaža dėmesio. Tačiau lietuvininkų etninio ir kultūrinio tapatumo klausimas, jį siejant su etnine muzika, bemaž nenagrinėtas“ (p. 7–8).

XVIII–XIX a. lietuvių etninės muzikos ypatybes bandė aprašyti ir nagrinėti nelietuvių kilmės autoriai, kai kurių XX–XXI a. mokslininkų tyrinėjimuose lietuvininkų etninės muzikos ir etninio tapatumo santykio problema paliečiama, bet nuodugnai netyrinėjama. Lina Petrošienė, remdamasi savo tyrimų duomenimis, pasiryžta suformuluoti keletą aspektų apimančią *mokslinę problemą*: „ar lietuvininkus, kaip etninę grupę, galima identifikuoti remiantis etninės muzikos duomenimis, rasti jų bendrumų ir skirtumų su kitais lietuviais; ar etninė muzika gali būti vienas etninio ir kultūrinio tapatumo požymių; kaip kinta regiono autochtonų muzikinis folkloras, lyginant su XIX ir XX amžiais užrašytų dainų melodijų medžiaga, ir jos egzistencinis kontekstas“ (p. 8).

Mokslinės problemos aktualumas nekelia abejonų. Tyrimo objektas – lietuvininkų muzika – gretinama su lietuvių, Lietuvos pajūryje gyvenančių latvių kilmės kuršininkų, vokiečių ir dalies lenkų (mozūrų, kašubų), latvių liaudies dainomis.

Problemos esmę atitinkančios metodologinės nuostatos kryptingos ir racionalios: išnagrinėjus lietuvininkų melodijų stilistiką ir ypatybes, palyginus jas su kitų Lietuvos regionų ir vokiečių bei dalies lenkų (mozūrų ir kašubų) dainų melodikos bruožais, nustatyti lietuvininkų grupės etninį ir kultūrinį tapatumą. Tyrimo uždaviniai: pirma, išnagrinėti lietuvininkų dainų melodijų stilistiką; antra, lietuvininkų dainų melodijas palyginti su kitų Lietuvos etninių grupių – dzūkų, suvalkiečių, žemaičių, kuršininkų bei vokiečių, lenkų (mozūrų ir kašubų) – melodijomis; trečia, remiantis rašytiniais ir archyviniais šaltiniais, išnagrinėti lietuvininkų dainavimo tradiciją šeimos, kalendoriniuose, darbo papročiuose; ketvirta, apžvelgti geopolitinę (istorinę, politinę, ekonominę, socialinę, konfesinę) įtaką lietuvininkų dainavimo tradicijai ir jos raidai. Tyrimo metodai: istorinis-lyginamasis, sisteminės ir kartografinės analizės, tipologinis, komparatyvinis, biografinis bei statistinis. Visa, kas užsimonta atlikti, tarnauja galutiniam rezultatui, hipotetiniams teiginiams: „lietuvininkai, remiantis etninės muzikos duomenimis, yra etnokultūrinio ploto, kuris laikomas vienbalsuko dominavimo arealu Lietuvoje (Mažoji Lietuva, Dzūkija, Suvalkija), dalis, pasižyminti savitais lokaliniais bruožais, kuriuos galėjo lemti kadaise Mažosios Lietuvos teritorijoje gyvenusių genčių (skalvių, nadruvių, kuršių) substratas“ (p. 11).

Atskirų monografijos skyrių vidiniai ryšiai, loginis santykis, vieta visoje darbo struktūroje, turinio mokslinė kokybė byloja apie kokybiškai atliktą darbą.

Pirmajame skyriuje, remdamasi muzikų teoretikų B. Aleksejevo ir A. Miadosejevo, R. Apanavičiaus, G. Četkauskaitės bei R. Sliužinsko darbais, dr. L. Petrošienė pristato lietuvininkų dainų melodijų tyrinėjimo metodologinius principus. Pripažindama XIX a. straipsnių ir studijų autorių, tokių kaip E. Gizevijus, F. A. Gotholdas, F. Kuršaitis, L. A. Burgas-Diukudrė, Ch. Barčas, L. Nastas, taip pat XX a. apie lietuvininkų etninę muziką rašiusių Z. Slavinsko, J. Žilevičiaus, J. Čiurlionytės bei R. Apanavičiaus teiginius ir nuostatas, L. Petrošienė tiria lietuvininkų dainų dermių ypatybes. Tam tikslui sudarytos lentelės, kurių turinys pagrindžiamas 93 natų pavyzdžių analize. Lietuvininkų etninės muzikos sričių raidą puikiai iliustruoja 19 kartografinių žemėlapių. Iš gausybės natų, lentelių ir kartografinių žemėlapių pavyzdžių išsiskiria ir Mažosios Lietuvos tarmių tyrinėjimai. Sugretinusi etnomuzikologijos ir kalbotyros duomenis L. Petrošienė pastebi, kad dvi Mažosios Lietuvos dainų melodikos sritys beveik sutampa su Mažosios Lietuvos tarmių ribomis.

Antrasis monografijos skyrius paskirtas Mažosios Lietuvos ir kitų Lietuvos etninių regionų (suvalkiečių, veliuoniškių, dzūkų, žemaičių, kuršininkų) bei kaimyninių šalių (lenkų: mozūrų ir kašubų) lyginamiesiems dainų melodikos tyrimams. Knygoje lyginimui pateikiama arti 100 dainuojamosios tautosakos natų pavyzdžių. Šiandien tai yra gana originalu ir nauja muzikologijos moksle.

Monografijos autorė, remdamasi *etninių grupių dainų melodijų skaičiaus ir dermių santykio* lentelėmis, pateikia Mažosios Lietuvos etninių grupių dainų melodikos analizę, kuri rodo, kad labiausiai panašios yra lietuvininkų ir suvalkiečių bei vakarų aukštaičių veliuoniškių dainos. Dzūkų ir lietuvininkų melodijų stilistika, etninių dainų repertuaras (žanrai) nors ir panašūs (monodija ir jai būdingi intonaciniai elementai), vis dėlto gerokai skiriasi. Žemaičių, kuršininkų ir lietuvininkų melodikos sąveika gana menka, čia būdingesnis tiesioginis repertuaro perėmimas; vokiečių, lenkų ir lietuvininkų melodijos panašios minimaliai.

Trečiajame skyriuje atskleidžiama lietuvininkų etninio ir kultūrinio tapatumo raiška. Čia autorė konstatuoja, kad etninė muzika lietuvininkų papročiuose priklausė nuo vietos konfesijos pasaulėžiūros. Susipažinusi su vietos bažnyčios požiūriu į lietuvininkų etninę muziką L. Petrošienė kruopščiai ieško jos sąsajų su mokslais.

Skyrelyje „Lietuvininkų etninės muzikos, etninio ir kultūrinio tapatumo sąsajos“ remiamasi autoritetingais užsienio mokslininkų tyrimais ir pozicijomis, nes čia kalbama apie lietuvininkų dvasinius gyvenimo momentus, kurių raiškai įtakos turėjo vietos bažnyčia, politika, ekonomika bei švietimas. Pasitelkusi istorinius ir archyvinius duomenis apie politinio, ekonominio bei religinio (evangelikų liuteronų bažnyčia) gyvenimo įtaką lietuvininkų dvasinei kultūrai L. Petrošienė atskleidžia lietuvininkų etninės muzikos ir etninio bei kultūrinio tapatumo sąsajas. Tyrimais nustatyta, kad evangelikų liuteronų bažnyčia buvo lietuvių kalbos saugotoja Mažojoje Lietuvoje: „Tačiau kalba nėra vienintelis etninės tapatybės požymis. <...>. Bažnyčios, ypač surinkimų nuostata prieš lietuviškas dainas ir yra viena priežasčių, kodėl lietuvininkai beveik nebedainuoja senųjų dainų, o jų senovinė instrumentinė muzika ir šokiai visiškai išnyko“ (p. 261).

Evangeliškosios teologijos programos puoselėtojams Klaipėdos universitete būtų naudinga pasiremti monografijos autorės pateikiama išvada: „lietuvininkų kalendorinius papročius ypač veikė bažnyčios įtaka. Pagrindinė apeigų dalis buvo pamaldos, giesmių giedojimas bažnyčioje ir namie. Linksmybės, susibūrimai su dainomis ir šokiais, jei tokių ir būdavo, vykdavo tik antrą arba trečią švenčių dieną“ (229 p.).

Etnologijos ir folkloristikos programų vykdytojams Lietuvos universitetuose reikėtų atkreipti dėmesį į L. Petrošienės pateikiamas įžvalgas apie lietuvininkų dainavimo papročius šeimos (vestuvių, gimtųjų ir krikštynų, laidotuvių), kalendorinių (advento, šv. Kalėdų, Naujųjų metų, Trijų karalių, Užgavėnių, šv. Velykų, Joninių) bei darbo (rugiapjūtės, linamylio, kūlimo, žvejybos) švenčių metu.

L. Petrošienės monografija „Lietuvininkų etninė muzika: tapatumo problemos“ rodo, jog mokslininkė turi valios ir pašaukimą moksliniam darbui, moka surasti ir atrinkti esminius, su problema susijusius dalykus, grupuoti, interpretuoti, lyginti, abstrahuoti mintis, laikosi mokslinio tyrimo etikos principų. *Mokslinis pagrįstumas* yra viena ryškiausių monografijos turinio, nuostatų, tyrimo metodologijos, darbo visumos, jo logikos ypatybė. Lietuvininkų etninį tapatumą ryškiausiai atskleidžia etninė muzika (etnomuzikologiniu aspektu), dainavimo vieta, reikšmė tradiciniuose papročiuose. Tyrimo rezultatai pagrindžia darbo pradžioje iškeltą hipotezę, kad „lietuvininkai yra lietuvių etninė grupė, kuriai būdinga savita etninė savimonė. Ilgainiui lietuvininkų gyvenimas ne Lietuvos valstybėje, esama politinė ekonominė, švietimo sistema, konfesiniai ypatumai vis labiau juos skyrė nuo likusios lietuvių dalies“ (p. 11).

Monografijos pasirodymas teikia vilčių, kad joje pateikta medžiaga sudomins Mažosios Lietuvos tyrėjus ir paskatins naujiems darbams.

Alfonsas MOTUZAS
Vytauto Didžiojo universitetas

Zenonas Blynas. *Karo metų dienoraštis, 1941–1944 m.* Parengė Gediminas Rudis, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2007. 724 p.

Lietuvos istorijos institutas, vykdydamas mokslinę programą „Lietuva Antrajame pasauliniame kare 1939–1945 m.“, parengė ir išleido karo bei nacistinės Vokietijos okupacijos laikotarpio Lietuvos istorijos tyrėjams gerai žinomą, pažintiniu, moksliniu požiūriu vertingą, informatyvų, autentišką istorijos šaltinį – Zenono Blyno dienoraštį, rašytą 1941–1944 metais, todėl sudarytojo pagrįstai pavadintą „karo metų“ dienoraščiu.

Recenzuojamo dienoraščio kaip istorijos šaltinio publikavimo vertę lemia keletas aplinkybių ir veiksnių. Visų pirma pati dienoraščio autoriaus Z. Blyno neabejotinai savita, įdomi asmenybė, jo ženkli, nors ir prieštaringa, kontroversiška savo padariniais visuomeninė veikla ir jo vaidmuo istoriniuose įvykiuose, kuriuose jam buvo lemta dalyvauti. Z. Blynas (1908–1946) nuo 1927 m. buvo „Geležinio vilko“ organizacijos narys (voldemarininkas), studijavo istoriją Kauno universitete, politinių mokslų studijas tęsė Romos universitete, vėliau dirbo raštvedžiu Lietuvos pasiuntinybėje Italijoje. Jis buvo bene pats žymiausias itališkojo fašizmo propaguotojas Lietuvoje, operatyviai išvertęs ir išspausdinęs B. Musolinio 1932 m. parašytą „Fašizmo doktriną“ ir kitus darbus. Z. Blynas, kaip visuomenės veikėjas ir politikas, savo karjeros ir veiklos viršūnę pasiekė 1941 m., kai, prasidėjus nacistinės Vokietijos okupacijai Lietuvoje, jis tapo vienu Lietuvių nacionalistų partijos (LNP) įkūrėjų ir aktyviausių veikėjų, jos generaliniu sekretoriumi. Vokiečiams uždarius LNP, dirbo Rytų Lietuvos referentūroje, veikusioje prie Lietuvos generalinės srities pirmojo generalinio tarėjo gen. P. Kubiliūno institucijos, dalyvavo lietuvių antinacinio pogrindžio veikloje. 1944 m., skirtingai negu absoliuti Lietuvos inteligentų dauguma, jis nepasitraukė į Vakarų, dar daugiau – laikė save Nepriklausomos Lietuvos, o ne SSRS piliečiu. Dėl savo veiklos Z. Blynas sovietinio saugumo 1945 m. buvo suimtas, išvežtas į lagerį Archangelsko srityje ir 1946 m. sušaudytas.

Tragiškas Z. Blyno likimas lėmė tai, kad jo kūrybinis palikimas – prieškarui ir karo metais rašytas „politinis dienoraštis“ – išliko „užkonservuotas“ autentiškas istorijos šaltinis. Neabejotina, jog pasitraukęs į Vakarų jis būtų jį parengęs spaudai ar savo dienoraščio pagrindu paskelbęs atsiminimų knygą. Apie tai galima spręsti iš kitų autorių tekstų: dienos šviesą išvydę jų variantai kartais smarkiai skiriasi nuo archyvuose išlikusiųjų...

Istoriografijoje – lietuvių išeivijos, sovietinių, ligšiolinės nepriklausomos Lietuvos autorių darbuose – apie Z. Blyno asmenybę ir jo veiklą ne kažin ką rasime. Lietuvių enciklopedijoje pateikti biografiniai duomenys labai neišsamūs, neinformatyvūs, netgi su elementariomis klaidomis¹. Viena vertus, taip atsitiko todėl, kad lietuvių išeivija neturėjo istorinių šaltinių ir informacijos, kita vertus, beveik visas jos istoriografinis palikimas priklausė atstovams politinių jėgų, kurios Z. Blynui ir jo politinei pakraipai (voldemarininkams) švelniai tariant nesimpatizavo, jo

¹ Klaidingai nurodomas jo vardas – Leonas, o ne Zenonas: *Lietuvių enciklopedija*, Bostonas, 1954, t. 3, p. 74. Tiesa, išvėlus klaida atitaisoma šios enciklopedijos „papildymuose“: juose nurodoma, kad Z. Blynas, Lietuvos nacionalistų partijos generalinis sekretorius, buvo griežtai nusistatęs prieš vokiečius ir nesvyruodamas siekė Lietuvai nepriklausomybės (*Lietuvių enciklopedija* (Papildymai), Bostonas, 1969, t. 36, p. 120).

veiklos nežinojo, nevertino ar net sąmoningai ignoravo, nutylėjo. Iki šiol apie karo ir vokiečių okupacijos 1941–1944 m. įvykius Lietuvoje daugiausia žinojome iš J. Ambrazevičiaus-Brazaičio, S. Raštikio, A. Damušio, J. Matulionio ir kitų autorių, priklausiusių krikščionių demokratų (politinė prasme – katalikų) politinei srovei.

Matyt, nereikia aiškinti, kad sovietinei istoriografijai, jos atstovams Z. Blynas buvo „liaudies priešas“, kurio veikla ir jo „kūrybiniu palikimu“ – dienoraščiu – domėtasi labai vienpusiškai, tik tiek, kiek jis buvo naudingas „buržuaziniams nacionalistams“ demaskuoti ir kitiems sovietinės propagandos uždaviniams spręsti, sovietinės istoriografijos koncepcijoms formuluoti.

Vis dėlto tokie motyvai buvo pakankamai svarbūs domėtis Z. Blyno dienoraščiu. Neatsitiktinai iš KGB archyvo jis pateko į sovietų saugumiečio, 1942 m. Maskvoje sukurtą vadinamojo Lietuvos partizaninio judėjimo štabo informacijos ir žvalgybos skyriaus viršininko, 1958 m. prie LSSR Mokslų akademijos įsteigtos vadinamosios Archyviniams dokumentams skelbti redakcijos vadovo B. Baranausko (1902–1975) rankas. Šis gerai žinomo Z. Blyno dienoraščio vertę, jo eksploatavimas padėjo jam tapti istoriku ir publicistu. B. Baranauskas ir jo pagalbininkai redakcijoje stengėsi dienoraštį perskaityti (vietomis dienoraštis labai sunkiai įskaitomas). Iššifruoti Z. Blyno dienoraščio tekstai buvo perrašomi mašinėle, tokiu būdu šalia dienoraščio penkių originalių sąsiuvinių, saugomų atskiromis bylomis, atsirado mašinėle perrašytų dienoraščių tekstų kopijos². Reikia pažymėti, kad šie tekstai ne be klaidų, netikslumų, paliktų neįskaitytų vietų ir daugelio kitų trūkumų.

Taip pat pažymėtina, jog sovietmečiu prie Z. Blyno dienoraščio dirbta tik norint jį turėti ir naudoti riboto, vadinamojo „tarnybinio naudojimo“ tikslams. Nors ir smarkiai kupiūruotą (tai sovietmečiu nebuvo didelė problema) dienoraštį paskelbti neturėta tikslo, todėl buvo publikuota tik nedidelė iššifruoto jo teksto dalis³.

Vis dėlto atsivėrus archyvams, dėl minėto „techninio“ pobūdžio (sunkiai įskaitomo teksto) mašinėle perrašyto Z. Blyno dienoraščio bylomis (o ne jo rankraščio sąsiuviniais) naudojosi beveik visi tyrėjai.

Kiekvienas, kuriam teko paimiti į rankas Z. Blyno dienoraščio originalo bent vieną sąsiuvinį, sutiks, kad Z. Blyno dienoraščio sudarytojas dr. G. Rudis atliko didelį, sunkų, kruopštų „juodą“ darbą „iššifruodamas“ ir pateikdamas visuomenei visus žinomus Z. Blyno dienoraščio sąsiuvinius (išskyrus vieną 1936–1939 m. Romoje italų kalba prirašytą 146 puslapių sąsiuvinį). Parengtame spaudoje dienoraštyje beveik nepalikta neįskaitomų žodžių, frazių, kitų neaiškumų.

Rengiant Z. Blyno dienoraštį spaudoje tai buvo tik dalis specifinių sunkumų, kuriuos sudarytojui teko įveikti: dienoraštyje daugybė sutrumpinimų, įvairių svetimų kalbų žodžių, barbarizmų, atsitiktinių ar pusiau atsitiktinių į dienoraščio tekstus patekusių žmonių pavardžių, įvairaus pobūdžio neaiškumų, netikslumų, nerišlumų, komentuotinių teksto vietų. Parengtas informatyvus, knygą skaitytojui pristatantis, daug ką paaiškinantis įvadas, pateikiama per tūkstantį dalykinių komentarų ir paaiškinimų. Jie sudarytojo parašyti remiantis archyviniais šaltiniais, prieškario ir Vokietijos okupacijos laikotarpio periodine spaudoje, kitų autorių, taip pat ir naujausių istoriografijos tyrinėjimų duomenimis. Tai skaitytojui padeda suprasti Z. Blyno prieštaringos asmenybės bruožus, karo ir vokiečių okupacijos metų „epo-

² Lietuvių nacionalistų partijos santykiai su hitlerininkais; buržuazinių nacionalistų ir hitlerinės žvalgybos organizuotos ginkluotos gaujos (ištraukos iš Z. Blyno dienoraščio), 1941 06 25–1963 12 02, *Lietuvos ypatingasis archyvas* (toliau – LYA), f. 3377, ap. 55, b. 39, l. 258; Ištraukos iš Z. Blyno dienoraščio III–V sąsiuvinio, *ibid.*, b. 239, 24 l.

³ „*Geležinis vilkas*“: *archyviniai dokumentai, VII rinkinys*, Vilnius, 1965, p. 77–112.

chos dvasią⁴. Didelis sudarytojo nuopelnas, kad paskelbtas dienoraštis išliko maksimaliai autentiškas istorijos šaltinis: kiekvienai dienoraščio daliai (sąsiuviniumi) sudarytojo sugalvotas pavadinimas (dėl jų turinio, žinoma, būtų galima diskutuoti), tik truputį pataisyta rašyba, visos „intervencijos“ į rankraštį aptartos įvade ir paaiškinimuose, pažymėtos laužtiniuose skliaustuose. Visa tai apskritai nulemia svarią mokslinę, pažintinę publikacijos vertę.

Suprantama, kad viską pakomentuoti ir paaiškinti parengimo spaudai požiūriu sudėtingame istorijos šaltinyje (toks yra Z. Blyno dienoraštis) buvo beveik neįmanoma, todėl publikacijoje kai kur liko komentuotinų ir aiškintinų vietų, ypač kai kalbama apie kai kurias konkrečias, specifines karo ir vokiečių okupacijos įvykių Lietuvoje aplinkybes.

Atrodytų, kad skaitytojui būtų buvę patogiau, jei visi komentarai ir paaiškinimai būtų buvę pateikti knygos lapų apačioje, o ne jos pabaigoje.

Sudarytojas pagrįstai pažymi, kad Z. Blyno dienoraštis turėtų dominti ne tik istorikus, bet ir nacionalizmo fenomenu besidominčius filosofus, sociologus, psichologus. Chronologiškai jis apima laikotarpį nuo jo pirmojo – 1941 m. gegužės 21 d. iki paskutiniojo – 1944 m. vasario 2 d. įrašo. Z. Blyno dienoraštis yra daugiasluosksnis, daugiabriaunis istorijos šaltinis, be abejo, su asmeniniu subjektyviu, šališku, nebūtinai teisingu požiūriu į to laikmečio žmones, įvykius, reiškinius ir procesus.

Karo ir nacių okupacijos Lietuvoje laikotarpiui pažinti vertingiausia ir įdomiausia dienoraščio dalis, rašyta 1941 m. liepą–gruodį. Tai visai Lietuvai ir pačiam Z. Blynui reikšmingas lūžis: sovietinę okupaciją keičia nacistinė, veikia LAF'as, susikuria Lietuvos laikinoji vyriausybė. Visuomenei ir visai lietuvių tautai tenka spręsti politinių siekių, elgsenos, taktikos, partinių, grupinių ir asmeninių interesų raiškos, išgyvenimo (išlikimo) ir kitus klausimus. Z. Blynas tampa LNP generaliniu sekretoriumi, jis sukasi pačiame Lietuvos politinių įvykių ir aktualijų centre. Tai objektyviai nulemia gausią ir įdomią istorinę informaciją jo dienoraštyje, karo ir vokiečių okupacijos pradžios politinių įvykių nuoseklios eigos panoramą ir savitą požiūrį į juos, ypač turint galvoje, kad šis laikotarpis istoriografijoje nėra pakankamai dokumentuotas. Kita vertus, kaip jau minėta, tas vaizdas kiek vienpusiškas, nes istoriografijoje, kaip ir tuometiniame Lietuvos politiniame gyvenime, iki šiol vyrauja krikščionių demokratų (politine prasme – katalikų) požiūris ir versijos⁴.

Z. Blyno dienoraštyje atsiskleidžia šiek tiek kitoks požiūris į įvykius, kartu išryškėja ir iš esmės negatyvus, netgi šokiruojantis, destruktivus LNP ir paties Z. Blyno vaidmuo LAF'o, Laikinosios vyriausybės veikloje, kituose šio laikotarpio įvykiuose. Kaip žinia, Z. Blyno atstovaujama voldemarininkų radikalioji nacionalistinė srovė Lietuvoje niekada nebuvo populiari, jos poveikis visuomenei buvo menkas. Vis dėlto 1940 m. rudenį Berlyne susikūrusiame lyg ir koaliciniame LAF'e atstovavimas voldemarininkų politinei srovei buvo neproporcingai didelis (tiesa, kur kas mažesnis LAF'o vadovaujamuose centruose Kaune ir Vilniuje, Laikinojoje vyriausybėje). Nors Z. Blynas visame dienoraštyje demonstruoja savo antivokiškas nuotaikas, jis ir kiti voldemarininkai buvo tvirtai įsitikinę, kad tik jiems Vokietijos okupacijos metais turi priklausyti politinis vadovavimas visuomenei. 1941 m. liepą savo dienoraštyje jis užrašo: „Šiandie nacionalistų gadyne. Jų istorinė misija – dirbti su Vokietija. Likusios partijos turi likti nuošaly...“ (p. 52); „politinio motyvo imperatyvas, kad tik nacionalistinė srovė gali būti krypties reiškėja“ (p. 83) ir kt.

Tokios Z. Blyno nuostatos lėmė aštrią nacionalistų konfrontaciją LAF'e ir apskritai vokiečių okupacijos pradžios realiame politiniame gyvenime – visų pirma su krikščionimis

⁴ Čia pirmiausia paminėtini J. Ambrazevičiaus (Brazaičio) darbai: J. Brazaitis, *Vienų vieni*, Vilnius, 1990, p. 76–99.

demokratais, nuo seno įtakingiausia Lietuvos politinė jėga, turėjusia gausų intelektualinį potencialą, net ir tautininkų autoritarinio režimo (nuo 1926 m.) sąlygomis subrandinusia jaunąją savo kartą ir kt.

Z. Blyno dienoraštyje atsiskleidžianti nacionalistų priešprieša su krikščionimis demokratais įdomi tiek bendrąja Lietuvos tautinių (liberaliųjų) ir katalikiškųjų politinių jėgų santykių prasme (kaip žinia, atėję į valdžią tautininkai sunkiai kovojo su katalikų politine įtaka), tiek ir konkrečiomis vokiečių okupacijos metų sąlygomis.

Beje, vokiečių požiūris į LNP niekada nebuvo palankus. Antai Vokietijos reicho užsienio reikalų ministerijos 1939 m. memorandume tvirtinta, esą „nuodugnūs tyrimai“ rodo, kad vadinamuosius voldemarininkus sudaro asmenys, kurie dėl įvairių priežasčių nepatenkinti Lietuvos prezidento Smetonos vyriausybe, jie vieningi tik tuo požiūriu, kad smerkia intelektualinių sluoksnių ir krikščionių demokratų partijos, tuo metu vaidinusios svarbiausią vaidmenį Lietuvos vyriausybėje, draugiškas nuotakas Lenkijos atžvilgiu. Vokiečiai abejojo, ar voldemarininkų grupės vadovybė turi aišką politiką, ar artimiausioje ateityje pati srovė galėtų tapti politine jėga. Kita vertus, vokiečiai nebuvo suinteresuoti silpninti Lietuvos kariuomenės vado Raštikio padėties, kurio politinė įtaka Lietuvoje esą vis labiau auga ir kt. Vokiečiai nenorėjo, kad pučai, pogromai ar kiti įvykiai sutrukdytų jiems palankią planingą įvykių raidą Lietuvoje, todėl nutarė tik truputį paremti voldemarininkus (nedidelėmis pinigų sumomis)⁵. Okupavę Lietuvą savų interesų jie siekė remdamiesi polititiškai įtakingomis ir autoritetingomis politinėmis jėgomis (pirmiausia krikščionimis demokratais), o ne menką politinį svorį turėjusiais, nors ir dideles ambicijas puoselėjusiais, lojalumą demonstravusiais lietuvių nacionalistais ir jų žmonėmis.

Tai buvo nemalonus akibrokštas Z. Blynui ir jo atstovaujamai veiklos taktikai, stiprinantis jo neapykantą „krikdemams“ ir antipatijas patiems okupantams vokiečiams. Nekalbant apie kitus veiksmus (1941 m. liepos provokišką pučą ir kt.), pirmasis generalinis tarėjas gen. P. Kubiliūnas net keletą kartų ėmėsi iniciatyvos uždaryti LAF'ą, tačiau vokiečių nurodymu tekdavo leisti jam toliau veikti (kol jį oficialiai uždarė patys vokiečiai 1941 m. rugsėjį).

Partinė priešprieša, konkurencija, varžymasis dėl politinės įtakos ir valdžios – normalūs nepriklausomos demokratinės valstybės politinio gyvenimo reiškiniai taikos metų sąlygomis. Atrodytų, kitaip turėtų būti karų, okupacijų, svetimųjų priespaudos laikotarpiais, kai turėjo įsivyrėti vienijanti rezistencinė savimonė, visų politinių jėgų bendradarbiavimas, konsolidacija, stiprėti blaivios politinės nuostatos, mažos tautos atspara grėsmingo okupanto užmačioms. Deja, Lietuvoje 1941 m. ir vėliau toli gražu taip nebuvo: „Geležinis vilkas“ buvo „griežtai priešingas senųjų Lietuvos politinių srovių kišimuisi į naujos ir jaunos Lietuvos kartos vedamą kovą šių dienų karo apystovose, už Tautos ir Valstybės būvį Naujos Europos rėmuose“ (p. 113).

Z. Blynas nuosekliai atskleidžia karo išvakarėse sukurto rezistencinio koalicinio organo – LAF'o – griovimą. 1941 m. birželio pabaigoje prasidėjo nacionalistų ir „krikdemų“ derybos dėl įtakos LAF'e, liepos pabaigoje nacionalistai bandė įvykdyti pučą (tai praktiškai reiškė jų pasitraukimą iš LAF'o), „krikdemiško“ LAF'o štabas sutiko vienytis su nacionalistais „lygiateisiais pagrindais“, siūlė pastariesiems vietoj LAF'o ir „Geležinio vilko“ įsteigti naują organizaciją – „Lietuvių vienybės frontą“. Tačiau Z. Blynui ir tai buvo nepriimtina: jis reikalavo besąlygiško LAF'o įsiliejimo į nacionalistų organizaciją. Nuo LAF'o atskėlus „jaunųjų grupę“ (Z. Blynas

⁵ „Geležinis vilkas“: *archyviniai dokumentai, VII rinkinys*, p. 52–53; *LYA*, f. 3377, ap. 55, b. 17, l. 118–119.

jų atstovams padėjo parašyti atitinkamą raštą LAF'o vadovybei), į nacionalistų pusę patraukus tautininkus, jau rugpjūčio pabaigoje galutinai suskaldytas LAF'as nustojo veikti. Z. Blynas taip komentuoja šį faktą: „Baigta... Prasideda naujas, svarbus kovos etapas“ (p. 153, 155). Uždarius LAF'ą, LNP kurį laiką (iki 1941 m. pabaigos, kai vokiečių taip pat buvo uždaryta) liko vienintelė legaliai veikusi lietuvių politinė organizacija.

Politologijos darbuose tvirtinama, kad pernelyg prisirišus prie savo idėjų kyla grėsmė prarasti kompromiso jausmą. Matyt, tokie žodžiai tinka Z. Blynui, kaip visuomenės veikėjui, apibūdinti. Jo veikla vokiečių okupacijos pradžioje buvo skaldytojiška, destruktvyvi. Objektvumo dėlei reikėtų pažymėti, kad ir jo nemylimų politinių oponentų – krikščionių demokratų – politinė elgsena taip pat buvo ne be priekaištų, jie pretendavo į ideologinį pasaulėžiūrinį dominavimą visuomenės gyvenime ir turėjo tam kur kas tvirtesnę pagrindą, nes, kaip minėta, buvo sena ir įtakinga politinė srovė.

Galima daryti prielaidą, kad nacionalistų įsigalėjimas LAF'e turėjo įtakos ir Laikinosios vyriausybės, ir ją pakeitusios lietuviškosios savivaldos veiklai: nacionalistų, voldemarininkų, kurių aplinkoje buvo daugiau kolaboravimo su vokiečiais šalininkų, antisemitinių pažiūrų žmonių ir kt., įsigalėjimas stiprino kolaboravimo, radikalizmo tendencijas, silpnino nuosaikumą, atsparumą vokiečių keliamiems reikalavimams.

Lietuvių nacionalistų partija buvo nevienalytė, dalis jų tęsė kolaboravimo su vokiečiais politiką. Tačiau LNP viduje apskritai nugalėjo nuosaikioji, patriotinė srovė, neišsivadėjusi Lietuvos valstybingumo ir nepriklausomybės idėjų, jas gynusi. Čia buvo nemažas ir Z. Blyno nuopelnas.

Patriotiniai nacionalistai, tarp jų ir Z. Blynas, išitraukė į lietuvių antinacinio pagrindžio organizacijų, visų pirma į Lietuvos laisvės kovotojų sąjungos (LLKS), veiklą. Kaip pastebėjo istorikas V. Brandišauskas, nacionalistų, išitraukusių į rezistencinę veiklą, „praėjusio buvo pamiršta“. Net ir krikdemų spaudoje apie S. Puodžių, vokiečių išvežtą į Štuthof'o koncentracijos stovyklą ir joje žuvusį, buvo rašoma kaip apie kovotoją, „neišdavusį tautos, drąsiai gynusį lietuvių reikalus“⁶. 1942 m. tautininkų, nacionalistų, liaudininkų ir socialdemokratų atstovai įkūrė pagrindžio centrą, pretenzingai pasivadinusį Vyriausiuoju lietuvių komitetu (VLK). Jame nebuvo katalikiškųjų rezistencinių organizacijų atstovų.

Okupantų vokiečių neįvertintų ir atstumtų nacionalistų išitraukimas į lietuvių pagrindžio veiklą turėjo prieštarų padarinių. Susilpnėjo kolaboravimo su vokiečiais socialinė politinė bazė, sustiprėjo bendratautinis pasyvaus antinacinio pasipriešinimo frontas, tačiau pasipriešinimo jėgų tarpusavio pasitikėjimas, jų politinės konsolidacijos pastangos tapo sudėtingesnės. Kaip matyti iš Z. Blyno dienoraščio, iš esmės jis ir toliau išliko kontaktų ir susitarimo su „kademais“ priešininkas.

Z. Blyno dienoraštis, kaip istorijos šaltinis, vertingas ir daugelio kitų Lietuvoje vykusių politinio, visuomeninio gyvenimo įvykių pažinimui. Savotiškai ir plačiai vertindamas jis pateikė faktų ir duomenų apie žydų tragediją Lietuvoje, holokausto akcijas ir lietuvių dalyvavimą jose. Sukrečiantis jo aprašytas žydų žudynių Rokiškyje epizodas (p. 147). Jo pateiktas 12-ojo lietuvių savisaugos bataliono 1941 m. rudenį (per mėnesį) sušaudytų Baltarusijos žydų skaičius, daugiau kaip 46 tūkst. žmonių, atrodo yra gerokai padidintas (p. 224). Šiuo skaičiumi, matyt, kaip nerealiu ir nepatikimu, nesinaudojo net sovietų propaganda. Dienoraštyje daug vertingų faktų ir duomenų apie sudėtingus nacionalinius, visų pirma lietuvių ir lenkų, santykius, padėtį Rytų Lietuvoje.

⁶ V. Brandišauskas, *Siekiai atkurti Lietuvos valstybingumą (1940 06–1941 09)*, Vilnius, 1996, p. 136.

Z. Blynas pateikė gausybę įvairių duomenų apie kultūros gyvenimo įvykius ir reiškinius, apie socialinę ekonominę padėtį, karo ir vokiečių okupacijos metų buitį, gyvenimą. Iš jo dienoraščio išryškėja gana sunkaus ir skurdaus gyvenimo realijos, gal todėl, kad autorius daugiausia rašė apie miesto ir miestiečių gyvenimą, kuris iš tikrųjų buvo sunkus. Lietuvos kaimo ekonominis gyvenimas buvo kur kas lengvesnis.

Apibendrinant galima teigti, kad sudarytojas G. Rudis kvalifikuotai parengė, o Lietuvos istorijos instituto leidykla išleido gražią, vertingą istoriografinę knygą, kurioje atsispindi sudėtingas ir prieštaringas, nepakankamai žinomas 1941–1944 m. Lietuvos istorijos laikotarpis. Be abejonės, ši knyga Lietuvoje ir užsienyje sulauks susidomėjimo, paskatins ir kartu palengvins naujus minėto laikotarpio tyrinėjimus.

Rimantas ZIZAS
Lietuvos istorijos institutas